

נחלת יעקב יהושע

פרשת שמיני תשפ"ה | שנה יג גליון תרנו

פרקי אבות

טעמים לקריאת המסכתא בשם 'אבות'

כי על האמת, החכמים הם האבות,
כענין שאמר אלישע (מלכים ב' ב, יב)
'אבי אבי' על אליהו.
וכן נקראו התלמידים 'בנים', שנאמר
(ישעיה ז, ג) 'ושאר ישוב בניך'.
תוספות יום טוב (בסיום פתיחה למסכת אבות)

...

המוסרים שנזכרו בזאת המסכתא אינם
מושגים ויוצאים משקול הדעת
והסברא בלבד, כמוסרי הפילוסופים
ודבריהם בחכמת המדות.
אבל הם דברים נלקחים מדברי התורה
ומצותיה, ומאמרי הנביאים.
החכמים האלה אמרו מאמרים יפי
המליצה וערבים לשומעיהם, נלקחים
ונלמדים מענין המצוות ודברי התורה
והנביאים.
ולכן נקראת 'מסכת אבות', להיותם
דברי לימוד מהקדושים ההמה
לתלמידיהם, כאב את בנו ירצה.
נחלת אבות, להאברבנאל (הקדמה)

...

אמרתי בטוב המחשבה, האבות הן הם
המרכבה, שלושה המה נפלאו, כללי
המדעים העליונים, שהמסכתא הזאת

דברי אבות הראשונים

ונקראו אלו 'פרקי אבות', מפני שנסדרו
הנה דברי אבות הראשונים, שקבלו
את התורה זה מזה.
כגון משה ויהושע והזקנים זה מזה, עד
אנשי כנסת הגדולה, ושמאי והלל, רבי
יוחנן בן זכאי ותלמידיו.
והודיענו רבי, איך היו מעשיהם
נכונים, והיו מזהירים לאנשי דורם,
ומדריכים אותם בדרך ישרה.
כמו כן, ראוי לכל חכם להזהיר את בני
דורו, ולהודיעם דרך ישרה.
רש"י (סוף מסכת אבות ד"ה רבי חנניא)

...

ומסכת זו מסדר ישועות היא, וסידרה
אחר מסכת עבודה זרה, למעלה
מהוריות.
ונקראת 'מסכת אבות' על שם
שמפורש בה סידרן של אבותינו
הראשונים דור אחר דור, היאך קיבלו
תורה זה מזה.

מחזור ויטרי (סימן תכד)

...

וקרא למסכת זו בשם 'אבות'.

תשרישם, משם רועה אבן ישראל, שלשלת קבלת התורה מאבות החכמה, הגיבורים אשר מעולם אנשי השם, משם תלמד גבורת המידות ושלמות החסידות המביאה לרוח הקודש ולקנות בנבואה יד ושם, שם יתנו צדקות ה', יסודות האמונה ועקריה בדרך הנחה וציור גדר ורושם. על כן אמרתי אני עליהם אבות וגבורות וקדושת השם.

ואני בעניי הכינותיה לזאת הבנינה, בכל משנה דברים מענינה, ובנגעה לעיקר מעקרי האמונה, הרחבתי בה החקירה להושיבה על כנה, ולהוציא לאור משפטה כתקנה, ותצא דינה. והמחשבה הכוזבת אפקוד עונה, ואגלה את נבלותה ורעתה, להוכיח שהיא צועה זונה.

ומלבד זה מאמתת פשט המאמר אל אפטר בלי לינה, כי אפרוש רשתי התבונה לבא אל אמתת הכוונה, וצחות מאמרה ותקם חנה. ואולם בעבור זה אין ספק שירבו הדברים הצומחים מפירוש המסכתא, כארץ תוציא צמחה וכגנה, כי אין המסכתא הזאת ארץ תלאובות, כי אם גן אלהים, אשר בו כפות תמרים פרי עץ הדר וענף עץ אבות.

וקראתי שם המאמר הזה 'נחלת אבות', כי הוא נחלת עבדי ה', אבות העדה, הורי התעודה, שומרי סודה, זיוה הודה, וגם הדרה נחלתם ומסירת התלמודותם, גם המאמר הזה יהיה לך לבדך נחלת אביך זה ילדך.

נחלת אבות, להאברבנאל (הקדמה)

...

ראוי ליתן טעם למה קראו למסכתא זו 'אבות'.

ומצאתי כתוב ז"ל הטעם שנקראת זאת המסכתא 'מסכת אבות', לפי שבה מזכיר סדר הדורות, איך קבלו התורה מהר סיני וממשה, איש מפי איש עד רבינו הקדוש מסדר המשנה. וכן כתב הרשב"ם ז"ל, עכ"ל.

ואני אומר, משום שהם דברי תוכחות ומוסרים ומילי דחסידותא, וכל המדריך את חבירו בדרך ישרה נחשב כאילו עשאו, כענין שנאמר באברהם ושרה (לך לך יב, ה) 'את הנפש אשר עשו בחרן', והרי הוא אביו. וכן אמר שלמה ע"ה (משלי ז, א) 'בני שמור אמרי וגו'', וכמה פעמים 'בני בני', דכיון דכל דברי שלמה ע"ה הם גם כן דברי מוסר, וכיון שהוא מוכיח ומדריך לאדם בדרך ישרה, הרי השומע לעצתו הוא בנו, כבן השומע בקול אביו.

נמצא שכל התנאים הללו שהוזכרו בזאת המסכתא, שהם מדריכים בני האדם, הם אבות לכל העונים, וכל השומעים את דברים בנים המה להם.

עוד שמעתי, כי לפי שבתוכחות הללו שנוכרו במסכת זו, נכללו בהם כל שאר המוסרים שבעולם, שאף אם תראה בספרים אחרים מחכמי ישראל או של אומות העולם מוסרים אחרים, דוק ותשכח אותם, שבכלל דברי התנאים הללו המה, ואלו הם אבות לכל המוסרים, וכל השאר הם תולדות לאלו.

מדרש שמואל (סוף הקדמת המחבר)

אמיתותם בעצמם ונימוקם עמהם, יהיה האומר מי שהיה, מכל מקום יש קצת פינות דתיות תקיפם מבוכה, והסובבם לחיצה מצד העיון, עד שיצטרך המשפיעם לזולתו ומלמדם להועיל, לחזק אמיתתם בהודיע מעלת האומר להודיע כי מה' היתה לו, כמאמר הכתוב (תהלים כה, יד) 'סוד ה' ליראיו'.

וזו היא סיבת רצותו לבאר התיחסות הדברים, לשלמים המקבלים איש מפי איש, מפי הנביאים, עד נביא האמת אדון הנביאים, והוא משה רבינו ע"ה מפי הגבורה.

בית הבחירה להמאירי (פתיחה למסכת אבות)

אבות הקבלה

ונקראת זאת המסכתא 'מסכת אבות', לפי שזכרים בה אבות הקבלה.

ושמה האמיתי הוא 'משנת חסידים', כי זה הוא המכוון ממנה להפליג במעשה הטוב יותר מהמצוה בו, וזהו ענין החסידות, כמו שנפרש בעזרת האל, וזה החלי בעזרת שד"י...

מגן אבות להרשב"ץ (סוף ההקדמה)

עיקרי הדת

אבות לכל העבודות

המסכתא הזאת כוללת עניינים רבים ונפלאים, ותיקון גוף האדם עצמו, ובתיקון נפשו.

וגם כוללת מוסרים ותיקון תורת בני האדם זה עם זה, והיא הפינה הגדולה בעבודת השם הנכבד והנורא ב"ה, כי אם חלק לב העובדים אי אפשר לעבוד את השם ב"ה עבודה שלמה, כי השם ב"ה אחד ומיוחד מכל צד ומכל עבר, ואם חלק לב העובדים אי אפשר שתהיה עבודתם מיוחדת כי אם

...

וקודם שנתחיל ביאור המסכתא, ראוי להתעורר, מה היתה הסיבה להודיע סדר הקבלה מאיש לאיש.

ויראה לי בתשובת זה, שלא נעשה אלא למעלת המסכתא. והוא, שמצד שעניינה כוללים דברים, לא תבא ראייה פרטית מן המקראות, ולא מדרכי המחקר וההקש ושאר המדות, כדרך שאר הדרכים התלמודיים, רק זירוז על מידות חמודות, ואזהרה על מידות הנמאסות. אולי יחשוב עליהן, שאין המדות המשובחות גוף מצוה, ולא המגונות גוף עבירה. ויקל ענינם באזני השומעים ויבוזו לשכל מליהם, עם היות הם הם מדריכות לאדם לאמת או להפכו, כמו שביארנו בילדותינו בחיבור התשובה.

ומתוך כך הוצרכו הדברים להיותם נסעדים במעלות, ולהודיע שהם דברים מבוררים מחכמי קדם, ומקובלים מפי הנבואה איש מאיש, כדי לעיין בהם בעין ההדור להביט אל צור חוצבו ואל מקבת בור נוקרו.

ורמזו העיקר הזה בשם הספר, ר"ל 'אבות', הלומד שהם דברים יצאו מאבות העולם, העמודים אשר בית התורה נכון עליהם.

או דברים שהם אבות ויסוד ושורש ועיקר לכל חכמה ומצוה, ודרך ושביל לכל מעלה, כאמרם ז"ל (בבא קמא ל, א) האי מאן דבעי למהוי חסידא כו', כמו שכתבנו למעלה.

כל שכן בהיות גנוזות בקרבה הרבה מפינות התורה ומשורשי האמונה, שעם היות המאמרים האמתים

בשביל תלמידי הנביאים (מלכים ב' ב, ג ועוד שם) 'בני הנביאים', ואם התלמידים בנים, רבותם הם אבות. **פירוש ר"י אבן שושן**

...

לאשר קדם לנו, באור טעם מנהג כל ישראל, לשנות בשבתות האלה מסכת אבות. ראינו עתה, לדבר בהוראות שם המסכת, למה נקראת 'אבות'. כי השמות יורו על מהות הדברים בגדרם האמתי א...
על כן נכון הדבר לדעת כוונת שם זה של 'אבות', למה נתיחס למסכת זו.

ראיתי למחברים ז"ל בזה ג' טעמים. הא' היותר מפורסם ומוסכם, לפי שבה הוזכרה שלשלת קבלת בהתורה שבעל פה, אשר אב לבנים הודיע, איש מפי איש, ממשה רבינו ע"ה עד רבינו הקדוש ז"ל.

והיא באמת כוונה נכונה ונכבדת מהמסדר מסכת זו, שהיא כולה דברי מוסרים ותוכחות במשלות מידותיות, להודיענו בשם זה של 'אבות', שאינם מוסרים פלוסופיים המציאום מוצאים מדעתם ושכלם, אבל הם מיוסדים על הקבלה האמתית מקדמונינו הקדושים שנמסרו מאבות לבנים.

ולכן ראוי להזהר ביותר בשמירתן, כפי מעלת האומרים אותם, כי מזקנים וקדמונים אתבונן. על דרך שאמר

ושלכן ביקש יעקב אבינו לדעת מהמלאך מה שמו (וישלח לב, כח).
וזה מה שאמר עשו (תולדות כז, לו) 'הכי קרא שמו יעקב ויעקבני', עיין שם באריכות.

חלוקה, כי מה שרוצה זה הפך מה שרוצה זה, ותועלתו של זה הזקו של זה. ועבודה השלמה בעיני יודעי דעת הוא, שיהיו הכל אגודה אחת לעשות רצון אביהם שבשמים. וכן אמר הנביא (צפניה ג, ט): 'לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד', והייעוד הכולל כל הייעודים הטובים הוא מה שייעדנו (יחזקאל לו, כב): 'ומלך אחד יהיה לכולם'.

וגם כן היא כוללת אזהרות וזרזים, לרדוף אחר המצות, ולעשותן לשמן, כמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קיב, א): 'אשרי איש ירא ה' במצותיו חפץ מאד', ואמרו חכמי האמת ז"ל: 'במצותיו ולא בשכר מצותיו'.

ולפי שהעניינים האלה הם עיקרי הדת, קראו שם המסכתא הזאת 'אבות', שהם אבות לכל העבודות, והשאר הם כמו תולדות.

פירוש ר"י אבן שושן

התלמידים נקראים 'בנים' ורבותיהם הם ה'אבות'

ועוד טעם אחר שנקראת 'אבות', לפי שבה הוא אומר כי כל אלה המוסרים והאזהרות העתיקים משה רבינו ע"ה מפי הגבורה, והוא ע"ה מסרם ליהושע תלמידו, וכן הלכו מעתיקים הולך ואור איש מפי איש.

והמעתיקים הם תלמידים, והתלמידים נקראו 'בנים', כמו שאומר בקבלה

^א כאן מאריך בענין זה, שהשם מורה על מהות, ושזה היתה חכמת אדם הראשון שנשתבח בקריאת שמות לכל בעלי החיים (בראשית ב, כ).

המשורר ע"ה על ידי אסף ב (תהלים עח, א - ג) 'האזינה עמי תורתי הטו אזנכם לאמרי פי אפתחה במשל וגו' אשר שמענו ונדעם ואבותינו ספרו לנו, כאלו יאמר שיחוייבו להטות אזן ולהקשיב כל מה שיאמר, מצד שהדברים ההם מלבד מה שיש לנו בהם מהידיעה להיותם ישרים ונכונים, עוד תתוסף מעלתם להיותם נאמרים מאבותינו הקדושים שספרו לנו.

והטעם השני, כי להיות דברי זאת המסכת הנהגות להדריך האדם אל הדרך הישרה בעבודת שמים ולמוד התורה וכל המשלים את חברו הרי הוא כאלו ילדו, נמצא אם כן שהמלמדים יקראו אבות והלומדים בנים...^ג

ואמרו עוד בזה טעם שלישי שנקראו המוסרים האלו האבות, ללמדנו שלהם יוכללו כל יתר התוכחות והמוסרים אשר היו או ימצאו בכל מין ספר או מחבר זולת זו המסכת, כי אלו הם כמו אבות וכל שאר המוסרים כבנים אשר יולדו מהם, שכלם ימצאו כאן.

ואולי על זה אמר שלמה במשליו - 'הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי, כי נעים כי תשמרם בבטנך יכוננו יחדו על שפתיך' (משלי כב, יז - יח), ירצה אשאל ממך שתטה אזנך היטב בדקדוק לשמוע כל דברי החכמים

כלם, ותכף תשית לבך במתון תתן אל לבך להתבונן בדעה שלי אשר אני מלמד אותך, כי בלי ספק הדעת הזו שלי הוא נעים ויפה עד מאוד. יען כי תשמרם בבטנך ויכוננו יחדו על שפתיך, ע"י שיתן לבך לדעתי יתקיימו בך ותשמור בבטנך כל דברי החכמים ששמעת וכל אשר הם אמרו דברי מאמרים מפורדים ומפוזרים זה אחד וזה אחד אלה מפה ואלה מפה, יתאחדו כלם יחד על שפתיך בעיינך בדעתי, כי בו תמצא כלולים כלם.

הנה, אלה שלשה טעמים, נלקחים מדברי המפרשים ע"ה לקריאת שם זה של אבות.

ועוד אני מוסיף נופך בזה בטעם רביעי, מיוסד על דבריהם ז"ל בפסוק (נח ו, ט) 'אלה תולדות נח', אמרו בבראשית רבה (ל, ו) הה"ד (משלי יא ל) 'פרי צדיק עץ חיים', מה הן פירותיו של צדיק מצות ומעשים טובים וכו'.

ויראה בעיני, כי על פי דרכם יובן הפסוק באמרו 'אלה תולדות נח נח איש צדיק', מלבד כפל שם 'נח', מלת 'איש' לבלי צורך. שהכוונה, כי כל המולידים בנים, תכליתם העצמי הוא, לשיהיו נשאים קיימים במין, כיון שעל צד הטבע אין מקום להיות קיים באיש מחמת המיתה. אבל מכל מקום אין מולידים אלא את זולתם שהם הבנים היוצאים מהם.

אמנם מי שהוא בעל מעשים טובים, שהם בניו האמתיים, הנה הוא מוליד את עצמו,

ודוד המלך אמר על בנו אבשלום 'בני בני' (שמואל ב' יט, א), כי היה גם בנו בפועל, וגם בנו שלימדו תורה, עיין שם.

^ב במזמור המתחיל 'משכיל לאסף'.

^ג כאן מאריך בענין שהמלמד הוא יותר מהאב, והמלמד נקרא 'עשאו' ולא רק 'ילדו'.

שמתקיים באיש לעולם ועד, ואינו מת לעולם.

וזה הוא מה הם פירותיו של צדיק מצות וכו', כלומר שפרי הצדיק אשר הוא מסתמא המצות ומע"ט, הוא עץ חיים להחיות את הצדיק נצח, ואין המות מאביד אישיותו.

ועל כן אמר 'אלה תולדות נח', התולדות האלו של נח, אינם כיתר התולדות שמולידים דבר חוץ מעצמם, דהיינו הבנים. כי מה שהוליד נח, הוא 'נח איש', הוליד את עצמו להיות קיים באיש, ולא במין בלבד, על ידי מעשיו טובים, לפי ש'צדיק תמים היה' וגו'.

ועל ידי זה, מובן אצלי מה שאמרו (סנהדרין צט, ב) על פסוק (כי תבוא כט, ח) 'ועשיתם אותם', א"ר חנינא בר פפא, אמר להם אם שמרתם את התורה הריני מעלה עליכם כאלו עשיתם עצמכם.

ירצו, כשישמרו את התורה בקיים מצותיה, שהם המעשים טובים, אז אני מחשיב כאלו אתם מולידים ועושים את עצמכם ממש, להיותכם קיימים כל א' באיש. כי בזולת זה, מיתה שכיחא אצלכם, ולא ישאר קיומכם אלא במין.

ולפי זה, כיון שהמעשים הטובים הם העיקר התולדות לאדם, אם כן יצדק מאד למסכתא הזאת שם 'אבות', להיותה כלה תוכחות מוסר להדריך האדם לעבודת קונו ולהתעצם במעשים טובים. נמצא שהיא מלמדת לנו הדרך לשניהם, כלנו אבות כתולדות האמתיים שהם המעשים טובים, כי בהם כל אחד ואחד הוא אב לעצמו.

ויש לצרף בזה טעם אחר, והוא מה שידענו החיוב הפרטי אשר לאב להדריך את בניו לעבודתו ית', ולהוכיחם בכל מה שידע בהם מהמעדה מדרך היושר. הלא תראה מה שהיתה הנבואה הראשונה לשמואל ע"ה שנשתלח לעלי ע"ה לאמר אליו (שמואל א' ג, יג - יד) 'והגדתי לו כי שופט אני את ביתו (לעולם) [עד עולם] בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בם, ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם'.

וכבר נדחקו המפרשים ע"ה במ"ש 'ולא כהה בם', שהרי ראינו העיד הכתוב שהוכיחם ואמר להם (שם ב, כג - כד) 'למה תעשון כדברים האלה אשר אנכי שומע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה אל בני כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם ה' וכו', ובלי ספק זו תוכחת מגולה היא, ואיך אמר 'ולא כהה בם'.

ויש שפירשו, שלא היתה בימי הבחרות בזמן שישמעו לתוכחתו, אלא בימי הזקנה שלא היו יראים ממנו.

ואחרים אמרו, שלא הוכיחם באופן שלא ישוּבו לכסלה, אלא אמר 'אל בני', ולא דקדק אחר כך שיזהרו מאלו החטאים.

וזולתם אומרים, כי התרעומת בזה הוא, שכבר שלח לו ה' איש האלהים בשליחותו, ולא שת לבו אחר זה להוסיף ולהוכיחם ולמנעם.

ולי אפשר, כי שם נאמר (פסוק כב) 'ושמע את כל אשר יעשון בניו לכל ישראל, ואת אשר ישכבון את הנשים' וכו', ששמע מהם שתיים רעות, הא',

לכלום קדושת כהונתם, ועם כל זה 'לא כהה במ' ולא מנעם מזה. ובאר דבריו בפירוש מאמרו (פסוק יד) 'ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם', שדרשו ז"ל (ראש השנה יח, א) בזבח ובמנחה אינו מתכפר וגו' ד.

ואני אומר, שבכלל כוונת הדברים, יש גם כן באור העון באיזה נושא היה, וזה הוא אני נשבע שלא יהיה הדבר כמו שאתה חושב שעונם שחטאו בענין הזבח והמנחה אינו כלום כיון שלא הוכחתם על זה כלל, אלא אומר לך שלא יתכפר עון בית עלי הנעשה בזבח ובמנחה, כמ"ש על ידי איש האלהים 'למה תבעטו בזבחי ובמנחתי' וגו', הנה עון זה של זבח ומנחה לא יתכפר לעולם.

וכל זה גרם מה שלא נודרו האב הזקן להוכיח את בניו כראוי. וכעין זה קרה לדוד ע"ה עם אדוניהו 'על אשר לא עצבו אביו מימיו' וגו' (מלכים א' א, ו), כאשר בארנו במקומו בס"ד.

ולכן, להיות זו המסכתא כלה, מלאה לה תוכחות מוסרים ראויים ונאותים להדרכת יראתו ית', לפיכך נקראת 'מסכת אבות', כלומר היא מסכתא של האבות מתייחסת ושייכא לכל אב שיש לו בנים, שעל האבות יותר מזולתה מוטל להיותה שגורה בפיהם להזכיר ולהזהיר כל התוכחות האלו לבניהם בכל עת ובכל שעה ובכל רגע.

מה שהיו עושים לכל ישראל, דהיינו בענין הזבחים שכתוב בו (פסוק יד) 'ככה יעשו לכל ישראל הבאים (שילח) [שם בשילח]' וגו'. והב', בפרטות לנשים, שהיו משהין את קניהן ומעכבים אותן מפריה ורביה, כדבריהם ז"ל (שבת נה, ב), שלא היה ממש עון חמור.

וספרה הנבואה, כי עלי ע"ה, עם ששמע את שניהם, כשהוכיחם לא הזכיר כלל מהענין הראשון של הזבחים, שהוא בלי ספק עון פלילי, אלא אמר להם 'למה תעשון כדברים האלה וגו' אל בני' וגו', אשר פשוטן של דברים מורה שעל דבר השכיבה הוכיחם, שהיא לא טובה השמועה, כי לא היתה שכיבה ממש, ואת דבר בזוי הזבחים לא הזכיר להם כלל.

ועל זה בא דברו יתב' אליו על ידי איש האלהים ע"ה (שם פסוק כט) 'למה תבעטו בזבחי ובמנחתי' וגו', ולא דבר הוא יתב' מאומה ממעשה הנשים, כי מזה אין לו שום תרעומת על עלי, כיון שהוא הוכיחם על כך. אבל היו דבריו על ענין הזבחים שלא באה עליהם תוכחת מאת עלי, מורה שאינו מחשיב זה להם לעון.

ולפיכך פירש לו מפי שמואל ע"ה (שם ג, יג) 'והגדתי לו כי שופט אני את ביתו בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה במ', ירצה, רוצה אני להגיד ולהודיע לו, כי יש לי דין ודברים עמו לשפוט את ביתו, לא על העון אשר הוא הוכיחם, אלא על העון שהוא ידע שמקללים להם בניו, שהם נוהגים קלות וזלזול בעצמם, ובלתי מחשיבים

י' אבל מתכפר בתורה, בתורה ובגמילות חסדים.

אינו המדרש שדורש להם הרב אלא המעשה הטוב אשר הוא עושה, כי ממנו יראו וכן יעשו וישתדלו להדמות אליו באשר הוא עושה.

ואולם כנגד השוים החברים המדברים זה עם זה, הזהיר שכיון שהדבור הוא הכרחי מצד המדינית, שאי אפשר בלתו בעבור המשא ומתן ושאר דברים, לכל הפחות יהיה דבור זה היותר מעט שאפשר בצמצום נפלא, כי כל המרבה דברים מביא חטא וגורם רעה לעצמו. וכבר ידעת מה שהביא הרמב"ם ז"ל (בפירושו לאבות א, יז) מאותו החכם שהבחין הדברים ומצאם נחלקים לד' חלקים, והוא לא היה מדבר אלא בחלק הרביעי, ואמרו עליו בעלי המדות במין זה האיש וחכמתו שהוא חסר שלשה רבעי הדברים וכו'. ושמה נמליץ על זה מאמר שלמה המלך ע"ה (משלי יט) 'ברוב דברים לא יחדל פשע' וגו', רצונו שמארבע חלקי הדברים לא יחדל מלהיות פשע ברוב שבהם, דהיינו ג' חלקיהם שהם רובם, כי חלק א' הוא מעוטם ושני חלקים הם חציים, א"כ הרוב הם בהכרח שלשה חלקים.

ועל כן מי שהוא משכיל כאותו החכם הוא חושך שפתיו מלדבר ברוב הזה, ולא ידבר אלא בחלק הרביעי שהוא מעוטא דמעוטא, עד בא זמן יהיה הדבור כלו קדש באמרות ה' אמרות טהורות. ברוך ה' אכ"ר.

בינה לעתים (חלק ב דרוש לד;
דרוש ב לפרקי אבות)

כאב המייסר את בנו

...אבות, שאין בה לא איסור ולא היתר, לא טומאה ולא טהרה, רק דרך חיים

ומהיקרים שבמוסרים אשר חוייב האב להדריך את בנו, הוא מה שצוה רבי אליעזר לתלמידיו (ברכות כח, ב) באמרו מנעו בניכם מן ההגיון, שהפירוש המחוויר בזה הוא להקנות להם המדה המעולה של השתיקה, כי לגודל חשיבותם נייחד להם עת קבוע בע"ה. וכבר הורו על עוצם חשיבותם, מה שבאה חתימת הפרק הראשון במשנה רשב"ג אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, וכל המרבה דברים מביא חטא.

ושערתי בכוונתה שהיא ללמד כמה וכמה טובה מדת השתיקה לכל כתות האנשים, אשר מהכרח החלוקה יהיו משלש מינים בהיות שם קבוץ, אם הקטן אצל הגדול ממנו ואם הגדול אצל הקטן ואם בשוים, ולכלם נתן הסדר הנאות שבו יתנהג בדבורו. אם לקטנים אצל הגדולים, לזה מרוב ענותנותו שם המשל לעצמו ואמר כי כל ימיו כשהיה גדל בין ברכי התלמידי חכמים, והוא הצעיר לכלם, הנהיג את עצמו בענוה יתרה לשמור פתחי פיו ובלתי דבר אפילו דבר א' בפניהם, כי זהו המוסר האמתי לקטנים שלא לדבר כלל לפני הגדולים. וגם לגדולים המדבר עם הקטנים, הן אמת שלא יבצר לגדול מלדבר ולדרוש אל העם או לתלמידים הקטנים ממנו ללמדם ולהנהיגם בדרכי יושר לעבודתו יתברך, אך גם להם באה האזהרה שידברו יוכיחו ויצטרכו כל הנצרך ללמד דעת את העם בדרשתם. האמנם כי העקר מה שיעשה רושם גדול לחקות בלב האנשים האהבה והיראה

תוכחת מוסר, כאב המייסר את בנו,
דמהאי טעמא נקרא 'אבות'.

...שכבר מלתי אמורה דמהאי טעמא
נקראת מסכת זו 'אבות', שהיא כאב
המייסר את בנו, שהיא כולה מוסר,
וכדכתיב (משלי א, ח) 'שמע בני מוסר
אביך'.

סמיכת חכמים (הקדמה)

...
מסכתות אלו... לרמז על הגאולה...
והגאולה בזכותם...

גם מסכת אבות היא כולה מוסר,
וכשמעיינו כל אלה בודאי הגאולה
תהיה בלי עכוב, והאי מאן דבעי
למיהוי חסידא יקיים מילי דאבות ה.
ואז 'ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו,
ושב ה' אלקיך את שבותך' וגו' (נצבים
ל, ב - ג).

ודייקנין נמי בשמיה, הכי נקרא שמה
'אבות', שהגאולה בזכות אבות,
כדכתיב (שיר השירים ב, ח) 'מדלג על
ההרים', ודרשינן (שמות רבה טו, ה) אין
הרים אלא אבות, שנאמר (מיכה ו, ב)
'שמעו הרים את ריב ה'.'
וכגאולה ראשונה גאולה אחרונה.

גם הסיום י הוא בדבר טוב, (פרק ה משנה
כג) 'לפום צערא אגרא', דקאי על
השכר דלעתיד, וכל הנביאים לא

ה' כמו שאמר רבא בבבא קמא (ל, א).

זוה לשונם שם:

אמר רב יהודה, האי מאן דבעי למיהוי
חסידא, לקיים מילי דנזיקין.
רבא אמר, מילי דאבות.
ואמרי לה, מילי דברכות.
י סיום המסכתא.

נתנבאו אלא לימות המשיח (ברכות לד,
ב), והוא מענין דנחמתא.

וגם פרק הששי, שסמכן למסכתא זו,
והוא 'שנו חכמים', מסיים גם כן בדבר
ישועה ונחמה, (משנה יב) 'ואומר ה'
ימלוך לעולם ועד'.

ועיין מה שכתבתי לעיל, ואכתוב עוד
פה בשם מדרש שמואל בזה, והנה
שניהם לדבר אחד נתכוונו, וגאולה
אריכתא הם, וטוב לסיים באיזה מהם
שירצה י.

ועתה שייך למתני זבחים אחר איזה
מהם שיהיה, בפרט אחר שתיהם, כי
אחר הגאולה, ישוב סדר העבודה
לירושלים...

סמיכת חכמים (הקדמה)

...
וטעם שם המסכת 'אבות', כי הם אבות
כל המוסרים, כמו שכתבו המפרשים.

ואפשר להעיר לב שיזכור מהאבות
שהיו שלמים בכל זה.

ואמרו רז"ל (תנא דבי אליהו רבה פרק כה)
חייב אדם לומר אימתי יגיעו מעשי
למעשה אברהם יצחק ויעקב.

אי נמי, יתעוררו האבות להנהיג בניהם
בכל המדות האלו ה.

י מדבר שם באריכות איזה מסכתא קודמת
בסיום סדר נזיקין אחר מסכת הוריות,
אבות או עדיות.

וכאן מבאר שבשניהם מסיים מענין
גאולה, אז בשניהם טוב לסיים.

ה בהמשך מדבר בשבח המלמד את בניו
למדות טובות.

חדרי בטן, להחיד"א

(פרשת שמייני, כו ניסן קדמת לפ"ק; אות ג)

...

מסכתא זו נקראת 'מסכת אבות', וכתבו המפרשים שהטעם שבה שלשלת הקבלה ממשנה רבינו ע"ה עד סוף התנאים, והן הן אבות ישראל. ואף על גב דאמרינן (ברכות טז, ב) אין קורין 'אבות' אלא לשלשה, אפשר דכי

ומביא על זה בשם 'הגאון מהר"ר יחזקאל סג"ל לנדא זלה"ה', בעל ה'נודע ביהודה', על פסוקים (זכריה ג, ג - ד) 'ויהושע היה לבוש בגדים צואים ועומד לפני המלאך וגו'', הסירי הבגדים הצואים וגו'. ונתתי לך מהלכים בין העומדים' (שם פסוק ז).

בטעם מה שאמרו רז"ל (בבא בתרא קטז, א) כל מי שהניח בן כמותו לא נאמרה בו מיתה, כי הן האדם יש בו חומר וצורה שהיא הנשמה, והנשמה תמיד מרווחת והולכת, ונכון לקרותה 'מהלכת', לא 'עומדת'.

אך המלאכים שהם צורה, הם עומדים, כי אינם מרויחים, שאין להם יצר הרע.

ובמות האדם, גם נשמתו מתה, בצד שאינה מרווחת עוד.

אך אם מניח בן שהוא הדריכו לתורה ולעבודה, והבן לומד ומקיים מצות, יש לאביו אף אחרי מותו חלק בלימודו ומצותיו, ונמצא שנשמתו חיה והולכת.

והכא יהושע כ"ג נשאו בניו נשים שאינן הגונות, ואם כן אחרי מותו אינו מרויח, והוא 'עומד' ואינו מוסיף.

וזהו שאמר 'ויהושע היה לבוש בגדים צואים' על פשע בניו, כמו שאמרו ז"ל, 'ועומד לפני המלאך' שנקרא 'עומד'.

אך כשא"ל 'הסירו הבגדים' וכו', דהיינו שיוכיח בניו וידריכם לעבודתו יתב'

האי גוונא דשם זה כולל ממשנה רבינו ע"ה וכל קדושים עד סוף התנאים, לית לן בה.

אמנם לפי מה שכתבו הר"ן והריטב"א (יבמות מו, א ד"ה שכן מצינו באמהות), והבאתיו בקונטרס 'פה אחד' ט, גבי 'ועכשיו קרבנו' וכו', י, דהא דאין קורין 'אבות', אינו אלא בתפילה, נוחא.

שיגרשו הנשים. אז ונתתי לך מהלכים, שתהיה 'הולך', אף לאחר מיתה כיון שמחזיר בניו בתשובה, אם כן מניח בן כמותו וכו'.

ומסיים: זה תוכן דברי הרב, וזה אפשר שהוא רמז הפסוק (משלי כ, ז) 'מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו', פירוש שכבר תם ונשלם ומת, ועם כל זאת הוא מרויח ומוסיף, שנקרא 'מתהלך' ולא 'עומד', וזה מצד שהדריך בניו לעבודתו יתברך, ואוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, והוא יש לו חלק במעשיהם הטובים ולימודם, ולזה גם 'בתומו' נקרא 'מתהלך', 'אשרי בניו אחריו'. ככתוב 'מרפא לשון' שם.

וזהו שנאמר (ישעיה ס, כא) 'ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ', אפילו אחר מותם מרויחים על ידי בניהם ותלמידיהם, וזהו 'לעולם ירשו', מרויחים לעולם.

^ט על הגדה של פסח.

^י עיין שם אריכות דברים בענין אין קוראים לאבות אלא שלשה, ואין קורין לאמהות אלא ארבעה.

ובסופו מביא כן מהריטב"א ביבמות, ומ'לקוטי רבינו בצלאל', שמביא כן בשם הר"ן. שהא דאמרינן אין קורין לאמהות אלא ד, הכוונה בתפלה.

[ליקוטי רבינו בצלאל' כוונתו לבעל ה'שיטה מקובצת', וב'שיטה מקובצת' שלפנינו אין על

מראית העין, להחיד"א (ריש מסכת אבות)

...

ודרך רמז אפשר דקרא מסכתא זו 'אבות', לעורר לב איש ישראל, דחייבים אנחנו לקבל דבריהם כמצות אבות על בנים.

ולא תימא 'משנת חסידים' היא זו יא, וכה תאמר: לא חסיד אני.

להכי אסיק שמא 'אבות', כלומר הרי אלו מעשה אבות. ובזה תשכיל להטיב, להדמות לאבותיך.

ועוד, דאם תקבל עליך, אהניא לך זכות אבות להיות לך לעזר ומגן לאשר ולקיים.

ועוד רמז, כי 'אבות' גימטריא 'קדוש' עם הכולל יב, דמי שמקיים דבריהם נקרא 'קדוש'.

ועוד רמז, כי 'אבות' גימטריא 'שפל' עם הכולל יג, דמי שהוא עניו באמת, יהיה נקל לקיים הכל, ויהיה 'קדוש', גימטריא 'שפל', והוא כמספר 'אבות' יד.

מראית העין, להחיד"א (ריש מסכת אבות)

מסכת יבמות, וכנראה מכאן שהחיד"א ראוהו באיזהו מקומן, ואולי בכתב יד.

ב'שם הגדולים' (גדולים, ב, כח) הזכיר החיד"א שבספר 'גופי הלכות' מביא מ'מקובצת' ליבמות. נ- הספר 'גופי הלכות' הוא להג"ר שלמה אלגזי ז"ל, והוא כותב בתוך דבריו (סג, א): אחר ימים הראוני במצרים 'שטה מקובצת' ליבמות. [אך לא מביא שם דיבור זה, וכנראה שאחר כך ראה החיד"א עוד משהו מזה].

בשנת תשמו יצא לאור מכתב יד במסגרת סדר 'שיטת הקדמונים', 'שיטה מקובצת' על מסכת יבמות, ושם ליתא לדיבור זה].

אבות הוא המדות

למה נקרא 'מסכת אבות', כי הכלל, כמו שאדם עובד את הבורא יתב' באיזה בחינה שעובד, זה כן הוא מדתו בתורה לסבור כן בתורה.

ושמעתי בשם הרב הגאון אב בית דין מניקלשפורג טו על משנה (ביצה יא, ב) בית שמאי במקום בית הלל אינו משנה, כי מדריגת בית שמאי היא גדולה ממדריגת בית הלל. ולכן כשיבא הגואל ב"ב אז יהיה הלכה כבית שמאי. לכך עתה בזה העולם הלכה כבית הלל, כי מדריגת בית שמאי היא למעלה מזה העולם, ואין זה העולם יכול לסבול אותו.

וזה הרמז ש'בית שמאי במקום בית הלל', על מדריגת בית הלל, 'אינו משנה', אינו שלם במדריגתו, עד כאן דבריו.

ונמצא, כמו שעובד אדם את הבורא ב"ה, סברתו בתורה לפי בחינתו, ובאמת רבי מאיר הוא מעולם המחשבה, לכך הוא דן דינא דגרמי (בבא קמא ק, א), שדן על המחשבה, ולכך רבי מאיר סובר מחשבה מוציא מידי מעשה, ונמצא במדה שעובד הבורא, ובזה הבחינה כ"ה מדתו בתורה, ובאמת אבות הוא המדות שעבדום

יא ראה לעיל (עמוד ד) שהבאנו מהרשב"ץ, ששמה האמיתי של המסכתא הוא 'משנת חסידים'.

יב עם הכולל של תיבת 'אבות'.

יג עם הכולל של תיבת 'אבות'.

יד עם הכולל של תיבת 'אבות'.

טו יומא דהילולא של הרבי רבי שמעלקא זי"ע השבוע, נלב"ע ב' דראש חודש אייר - א אייר תקלח לפ"ק.

כנלע"ד נכון. [תקצ"ג].

חתם סופר

...

במסכת זו יש חמשה פרקים משניות... להרחיב הענין וגם ליתן טעם למה נקרא שם המסכתא 'אבות'.

אבאר לך טעם נפלא, למה יש בתורה חמשה אלפים תתפח פסוקים, הגם שבחומשים שלנו אין בפרט רק תת מה, ויש ליתן טעם טוב לזה המנין שבתורה שבכתב, הוא סוד תת שבו שם מה.

מכל מקום אנן על חכמי הגמרא סמכינן, שהביאו ברייתא מפורשת בפרק קמא דקידושין (ל, א) סכום פסוקים של תורה ה"א תתפח. וצריך טעם ודעת למנין זה.

וגם איתא בבבא בתרא (טו, א) ובמנחות (ל, א) שמנה פסוקים אחרונים שבתורה מן (ברכה לד, ה) 'וימת משה' עד סוף, יש פלוגתא, חד אמר יהושע כתבן אחרי מות משה, וחד אמר משה כתבן ביום מיתתו. וצריך גם להבין טעם פלוגתתן, הגם שעל פי פשוטה מבואר שם הטעם בגמרא ובפירוש רש"י. מכל מקום אכתוב טוב טעם על דרך דרש וסוד.

דהנה ידוע מדברי הרמב"ן בהקדמתו לפירוש התורה, דמשה רבינו העתק תורה שלנו מתורה שלמעלה הנכתבת באש שחורה על גבי אש לבנה.

ולבי אומר לי, שבאמת בתורה שלמעלה יש ששה אלפים פסוקים במילואיו, כנגד ששה אלפים שנה שהעולם קיים. והעולם נברא בתורה, ובשביל התורה, אך למשה רבינו לא ניתנה כולה.

ומזה הטעם צריך להיות סיום התורה באמצע שיטה, כמבואר בגמרא ובפוסקים, להורות זה שהתורה שלמעלה אין כאן סיום.

והטעם שלא ניתנה למשה רבינו כולה, נלע"ד, דהתורה שלמעלה נארגת על

בהם את הבורא יתב' כל אחד כפי בחינתו בעבודתו כן מדתו בתורה. ונמצא זו המסכתא כמו אב לתורה שבעל פה, ולכך נקרא בשם 'אב'.

ולכך סובר רבי מאיר (כתובות נא, א) אחריות לאו טעות סופר, כי הוא למעלה מזה העולם, והוא בעולם המחשבה למעלה מזה העולם, ואינו משגיח כלל בעסקי זה העולם, וכן הוא בחינתו בעבודת הבורא ב"ה, ולכך סובר אחריות לאו טעות סופר.

בשם כבוד אדונינו מו"ר הרב הגאון הגדול בוצינא קדישא מו"ה לוי יצחק זצ"ל אב"ד דק"ק ברדיטשוב.

תוספות חדשים, בגליון המשניות
(פתיחה למסכת אבות)

...

נ"ל טעם שנקראו 'פרקי אבות', עיין 'תוספות יום טוב' ו'מדרש שמואל'. ולפע"ד, כל הש"ס הם תולדות מתורה שבכתב, שהוציאו חז"ל ממדות שהתורה נדרשת, או גדרים וסייגים למצות, שהם האבות ודחז"ל תולדות. אך האי מסכתא הם אבות, שהוציאו מוסרים ישרים מלכותם, ומדותיהם, ומנהגיהם הטובים, בלי שהוציאו כן משום דרשא.

אף על פי שמכל מקום ברוח הקודש נאמרו, וליכא מידי דלא רמיזי באורייתא, דמשום הכי מתחיל המסכתא (א, א) 'משה קבל תורה מסיני', לומר שכלם נתנו מרועה אחד. מכל מקום, הם הם המדברים בזה, והם שהמציאות, ואחר כך נוכל למצוא רמז לדבריהם בתורה.

ועל כן נקרא מסכתא זו 'מסכתא אבות'.

חמשים שערי בינה, ולמשה רבינו לא נמסר רק מט שערים, שנאמר (תהלים ח, ו) 'ותחסרהו מעט מאלהים', לכך גם התורה שלמעלה לא נמסר לו בשלימות.

וכשאתה מחלק ששה אלפים לחמשים חלקים, תמצא בכל חלק מאה ועשרים. לכך נלע"ד, שבכל קך פסוקים מן התורה, נכלל שער אחד משערי בינה.

ולזה לא ניתן למשה רק חמשה אלפים ושמנה מאות ושמונים פסוקים מן התורה שלמעלה, מכון כנגד מט שערי בינה.

אבל קכ פסוקים אחרונים, שהמה נגד שער החמשים, לא ניתן לו.

ובזה מבואר הפסוק 'ותחסרהו מעט' עם הכולל עולה קך.

אך במגלה עמוקות יש שביום מותו נתגלה לו גם שער החמשים, וזהו סוד הפסוק (ברכה לד, א) 'ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו', 'מואב' בגימטריא מט, 'ויעל' עוד אל 'הר נבו' נוטריקון 'נ בו'.

ולזה תמצא דיעות שיהושע זכה לשער החמשים. ולכך נקרא יהושע 'בן נון' דייקא.

ולכאורה קשה, רבי לא שנה רבי חייא מנין לו, אם משה לא זכה לשער החמשים, יהושע מנין לו.

אלא שביום מותו זכה לשער הנ', ובאותו יום מסרה ליהושע.

ונמצא אותן שמנה פסוקים אחרונים שבתורה, המה מן אותן קך פסוקים של שער החמשים, שלא נמסר למשה עד יום מותו שהיה בשבת.

ובזה מבואר בטוב טעם, אותן שמנה פסוקים שבסוף התורה מי כתבן, שהרי משה לא זכה בהן בחייו, שהרי המה מן שער החמשים, אך ביום מותו זכה בהן, ואז לא ניתנו לכתוב שהרי שבת היה.

ולזה אמר רבי יהודה, שאותן ח פסוקים יהושע כתבן, שהוא זכה באותו יום לשער הנ' מן משה רבינו. ואמר לו רבי שמעון,

וכי אפשר ספר תורה חסר אות אחת, וכתוב (וילך לא, כו) 'לקוח את ספר התורה', אלא ודאי משה רבינו בעצמו כתבן ביום מותו, וכתבן בדמע, בדבר שאינו של קיימא, כמו שכתבו המפרשים, והיה כתבן בשבת.

ובדרושים שלי הארכתי בזה.

ובזה מבואר שרבינו הקדוש התחיל המסכתא 'משה קיבל תורה מסני', היינו חמשה חומשי תורה שקיבל.

ולכך יש במסכתא זו חמשה פרקים, המה מסני, ולא כל סגי שלא קיבל כל התורה שלמעלה, שהמה קך פעמים חמשים, שנחסר לו קך פסוקים עד יום מותו שנתגלה לו מהן שמנה פסוקים ולא יותר. ובאותן ח פסוקים יש קיב תיבות במכוון, להורות על קיב פסוקים שנשארו בתורה שלמעלה.

וידוע, דאות ש של משה, שהוא ג קוין, מורה על ג אבות, דמשה היה כלול משלשתן.

וג אבות 'אברהם יצחק יעקב' עולה תרלח עם יג אותיות שלהם הרי תרנא. ואותיות מה הנשאר מן משה עולה הכל מכון כמנין מט שערי בינה.

ולכך היה זוכה לזה, מפני שהוא היה כלול משלשה אבות.

ולכך נקראת המסכתא 'אבות', לומר מכך האבות היה 'משה קיבל תורה מסיני', היינו מט שערי בינה, וכדכתבתי.

עד 'ומסרהו לאנשי כנסת הגדולה', שהיו ק"ך זקנים. וכשתחשוב 'כנסת הגדולה' קך, עם הכולל, תמצא כמנין 'מט שערי בינה' עם ג כוללים.

כלומר, עד כאן נמשכה הקבלה, כל מט שערי בינה.

ולזה תמצא תיבת 'גדולה' עם הכולל עולה מט.

ולכך היו נקראין 'כנסת הגדולה'.
ונמצא שהיו כלולין מן ג' אבות ומן משה,
ולכך היו מחזירין העטרה ליושנה, שהיו
אומרים 'הגדול הגבור והנורא', כמו
שאמר משה שהיה כלול ג' אבות, שהמה
בסוד חג"ת חסד - 'הגדול', גבורה -
'הגבור', תפארת 'והנורא', כידוע.

אבל מכאן ואילך נתמעטה הקבלה, וקיבל
כל אחד כפי חלק נשמתו מן מט שערי
בינה, אבל לא כולם.
כנלענ"ד נכון וברור.

ולזה תמצא בפרק 'שנו חכמים' שהתורה
ניקנית במח דברים, ומי שיש בו כל מח
דברים, אפשר להשיג עד מח שערי בינה,
ולא מט כולם.

וכמו שבתורה שבכתב נכללו מט שערי
בינה, כן בתורה שבעל פה נכללו כל מט
שערי בינה.

ולכן תמצא 'תורה פה' עולה מכוון 'שערי
בינה'.

ועולה גם כן מכוון כמנין 'השמים והארץ'.
וכבר ידעת, השמים הוא סוד תפארת,
תורה שבכתב. והארץ הוא סוד מלכות,
תורה שבעל פה. שבשביל ב' תורות נברא
העולם.

וזהו גם כן פירוש הפסוק 'אם לא בריתי
יוםם ולילה', 'יום' הוא סוד תורה שבכתב,
'ולילה' הוא סוד תורה שבעל פה, 'חוקות
שמים וארץ לא שמת'.

ובזה ישבתי בטוב, ...

מעשה רוקח, על משניות

...

אבות יש בו חמשה פרקים, כי סדר
האבות עד הגיענו לכלל ישראל הם

^{טז} עיין לעיל (עמוד יב) מה שתירץ החיד"א
על זה.

נוכרים בחמשה, אדם נח אברהם יצחק
ויעקב.

אף על גב דמידינא אין קורין אבות
אלא לשלשה, כמו שאמרו ז"ל (ברכות
טז, ב) טז.

ומשם ולהלאה נשרשה האומה
ישראלית תולדת האבות.

ולמאן דגריס באבות אף פרק ששי
במשנה, יש לומר דהוא כנגד שם
האחר שיש לו ליעקב.

ועל דרך הנסתר על פי זה יש לומר
דלהיות יעקב 'אשר פדה את אברהם'
(ישעיה כט, כב) בחור שבאבות, בעל שש
קצוות כידוע ליודעי חן, יש בו ששה
פרקים.

הון עשיר, לרבי עמנואל חי ריקי
(ראש מסכת אבות)

...

'אבות' נקראת המסכתא הזאת
המדברת בענייני מוסרים ודרך ארץ,
לרמוז דאף דברים אלו קיימו האבות.

הון עשיר, לרבי עמנואל חי ריקי
(ראש מסכת אבות)

...

ונקראת מסכת זו 'אבות', לדעתי על
שם הכתוב (משלי א, ח) 'שמע בני מוסר
אביך'.

לחם שמים ולחם נקודים, להיעב"ץ

...

טועמיה חיים למה נקראת מסכתא זו
בשם 'מסכת אבות'.

על פי מה שאמרו בזוהר הקדוש פרשת
לך לך (עו, א) וזהר הקדוש אור החיים

סדר תבא על פסוק (כו, ה) 'וענית ואמרת' (ד"ה עוד ירצה השני), דהנשמה נקראת 'אב', עיין שם.

וכיון דכל עיקר מסכתא זו היא אזהרות לתועלת הנשמות, ולא לתועלת הגופים, ראוי לקרותה בשם 'מסכת אבות'.

פעולת צדיק לחיים, פאלאג'י (אבות)

...

חיים מדבר, כל שישנו בנותן טעם למה נקראת שמה של מסכתא זאת 'מסכת אבות'.

והנה רבינו המחבר ז"ל בריש פתיחתו פתח לה פתיחא בהדי שותא, לתת טעם למה בא סדר ושלשלת הקבלה במסכתא זאת. ואמר מר להודיע כי הדברים שנאמרו במסכתא זאת נסמכים במעלת האומרים, ולהודיע שהם דברים מבוררים מחכמי קדם, ומקובלים מפי הנבואה איש מפי איש, דברים שיצאו מפי אבות העולם, העמודים אשר בית התורה נכון עליהם.

או דברים שהם אבות ויסוד שורש ועיקר לכל חכמה, ומבוא ודרך ושביל לכל מעלה.

והנה לך טעם א למה נקרא מסכת אבות, לפי פשוטו שיצאו הדברים מאבות ראשונים, וגם שהיא סדר ושלשלת הקבלה מאבותינו הקדושים.

וכן כתב רשב"ם ז"ל, הביא דבריו הרב מהר"ש אוזידא בספרו 'מדרש שמואל', יעויין שם.

וכן ראיתי לרש"י ז"ל בסוף מכלתין, שכתב טעם זה. והביא דבריו שם הרב מדרש שמואל.

ומן התימא איך הרב מהרש"א לא הזכיר לרש"י בזה.

הטעם הב', כי מסכתא זאת בכללות' כל הדברים השנויים בה הם אבות ושורש ויסוד ועיקר לכל חכמה. וכמו שכתב רבינו המחבר לעיל בפתיחתו.

הג', כיוצא בזה כתב הרב מדרש שמואל בשם 'שמעתי אומרים', כי לפי שבתוכחות הללו שזכרו במסכתא זאת נכללו בהם כל שאר מוסרים שבעולם, ואלו הן אבות לכל המוסרים הללו, וכל השאר הם תולדות לאלו, יעויין שם.

הד', מה שכתב עוד שם הרב מדרש שמואל, דאמרו רז"ל דהמדריך לחבירו בדרך ישרה הוי ליה כאלו עשאהו, כענין שדרשו רז"ל (בראשית רבה פד, ד) גבי אברהם ושרה, שנאמר בהם (לך לך יב, ה) 'ואת הנפש אשר עשו בחרן', והרי הוא אביו, יעויין שם.

הה', מה שכתב הרב 'עץ החיים' ז"ל, דדברי חכמים ומוסרי אבות העולם נקראו 'מילי דאבות'.
וכן אלישע כתיב ביה (מלכים ב' ב, יב) 'אבי אבי'.

וכן התלמידים נקראו 'בנים', כדכתיב (מלכים ב' ב, ג) 'ויצאו בני הנביאים', יעויין שם.

הו', כתב שם עוד הרב ז"ל, דמילת 'אבות' היא על דרך אומרים ז"ל 'אברך' אב בחכמה ורך בשנים.

הז', דר"ל שאבות העולם אברהם יצחק ויעקב גם הם קיימו כל הדברים השנויים במסכתא זאת, וכמו שכתב הרב 'הון עשיר', יעויין שם.

הח', מה שכתב הרב החסיד מרן זקני ז"ל בספרו 'דוד במצודה', על דרך הסוד, משם רבינו האר"י ז"ל, שבו' שבועות אלו נכנסים בז"א החסדים וב כוללים לבנין פרצופו.

ואנו מכוונים בספירה בכוונה לרמז זה. לכן אנו שונים מסכתא זאת שהיא מילי דחסידותא, רמז להחסדים הנכנסים בז"א.

ולכן נקראת 'אבות', כי כן החסדים נקראים 'אבות' כו', יעויין שם.

הט', נראה לק"ד על דרך שכתב רבינו המחבר שם בפתיחתו, מה שאמרו בירושלמי בפרק אלו דברים (פסחים ו, א) בעובדא דבני בתירא כו', והושיבו להלל בראש כו', אם תמצא לומר זו שמעתי ושכחתי כו' וכיון שראה המעשה נזכר ההלכה, ואמר כך

^{יז} זה לשונו:

'והיה לאב', ליועץ נאמן ולמנהיג טוב.

שמעתי משמעיה ואבטליון. ר' זעירא בשם רבי אליעזר כל תורה שאין לה אב אינה תורה.

ופירש רבינו המחבר ז"ל, דהכוונה שאין לה אב, כלומר שאינה מקובלת מפי הראוי לסמוך, יעויין שם. ובפירוש הרב קרבן העדה שם בפי"א יעויין שם.

ולכך יתכן להקרא 'מסכת אבות', שכל הדברים הנאמרים באמת ראויים לסמוך עליהם, והם תורה שיש לה אב.

היו"ד, אי נמי היינו טעמא דנקרא 'מסכת אבות', על פי מה שכתב הרד"ק ז"ל בישעיה סימן כב, על פסוק (כא) 'והיה לאב ליושב ירושלים', ד'אב' נקרא על היותו יועץ ומנהיג, יעויין שם ^{יז}.

וכמו כן מסכתא זאת היא מיעץ לאדם ועצה טובה קא משמע לן, ומנהיגו לאדם להוליכו בדרך ישרה שלא יכשל בה.

הי"א, הטעם שנקרא 'אבות', יען כי דרך האב כאוהב לבנו, הוא מיסרו, ומקרא מלא דיבר הכתוב (משלי יג, כד) 'ואוהבו שיחרו מוסר'.

וזאת היתה כוונת הרב מה"ר יצחק אברבנאל בספרו 'נחלת אבות' בהקדמה, שכתב וזה לשונו: ולכן נקרא 'מסכת אבות', להיותם דברי לימוד מקדושים המה לתלמידיהם, כאב את בנו ירצה, יעויין שם.

כמו (מקץ מה, ח) 'וישימני לאב לפרעה', יועץ ומנהיג מדינתו.

ולהורות כן קראו בשמותם 'מסכת אבות', שהיו התנאים מנהיגים לגבי חבריהם כאבות לבנים באהבה ואחוה, כאלו הם בניהם, ויותר האהבה יתירה מגופה כבן עזאי.

ומה טוב ומה נעים טעם זה לדברי הזוהר הקדוש בפרשת כי תשא דף (קך) [קץ] עמוד ב, שאמרו שם וזה לשונם: כל אילין חברייא דלא רחמין אילין לאילין, אסתלקו מעלמא עד לא מטא זמנייהו כו', דהוה אמר רבי שמעון, כל חברייא דלא רחמין אילין לאילין אסתלקו מעלמא עד לא מטא זמנייהו כו', דהוה אמר רבי שמעון כל חבריא דלא רחמין אילין לאילין גרמין דלא למיהך באורח מישור, ועוד דעבדין פגימו' בה, דהא אורייתא רחימו ואהבה יט וקשוט אית בה, אברהם רחים ליצחק כו', יעויין שם. הרי דאהבת החברים צריכה להיות כאב את בן, וכדקאמר 'אברהם רחים ליצחק' וכאמור.

הי"ג, ובא הרמז הרומז ד'אבות' גימטריא 'קשט', דכיון דהתורה היא קשוט, כפי דברי הזוהר הקדוש, צריכה שיהא באהבה ואחוה.

גם 'אבות' במספר קטן גימטריא 'אחד', שיהיו באחדות כאיש אחד חברים.

וגם הוא גימטריא 'אהבה', שיהיו באהבה ואחוה.

בן עזאי אומר, 'זה ספר תולדות אדם' (בראשית א, ה) זה כלל גדול מזה. בזהר הקדוש: ואחוה.

הי"ב, אפשר לומר דנקרא 'מסכת אבות' על פי מה שהכריע הרשב"ץ ז"ל בספרו 'מגן אבות' בפרק ד דף סו עמוד ב, ובפרק ה דף עט עמוד א, דאין במסכתא זאת מחלוקת כלל, יעויין שם.

ונקדים עוד מה שאמרו בבראשית רבה סדר בראשית (כד, ז) על פסוק (בראשית א, ה) 'זה ספר תולדות (ה)אדם', ובתורת כהנים סדר קדושים (ד, יב) על פסוק (קדושים יט, יח) 'ואהבת לרעך כמוך', דנחלקו בן עזאי ורבי עקיבא, דבן עזאי אומר 'זה ספר תולדות האדם' זה כלל גדול בתורה, ורבי עקיבא אומר 'ואהבת לרעך כמוך' זה כלל גדול בתורה, יעויין שם יח.

ופירוש ראב"ן ז"ל בתשובה סימן לח, דכונת בן עזאי הוא שיאהב אדם לחבירו יותר מגופו, כבנו שהוא תולדה שלו, דס"ל דאדם אוהב את בנו יותר מגופו.

ורבי עקיבא סבר ליה, דלעצמו הוא יותר, ולכן קאמר 'ואהבת לרעך כמוך', יעויין שם.

ואני עני בדרשותי הארכתי וכתבתי, דקיימא לן כבן עזאי, דבריה עדיף ליה מגופיה.

ולכן נקראת מסכתא זאת 'אבות', שהיו התנאים באהבה רבה וחיבה יתירי 'ואת והב' מתתי ועי"ס בלתי מחלוקת ביניהם, כרחמי האב על הן.

יח זה לשונם בספרא:

'ואהבת לרעך כמוך', רבי עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה.

אוצרו' אין, ואי לא לא. ופירש רש"י 'היא אוצרו' הוא עיקר החשוב בעיניו לאצור ולעשות סגולה לזכרון, יעויין שם.

וטעם לדבר בא כתוב ומפורש במדרש רבה סדר משפטים פרשה ל סימן (יא) [יד] על פסוק (תהלים יט, י) 'יראת ה' טהורה עומדת לעד', מהו כך אתה מוצא אדם שונה מדרש הלכות אגדות ואין בו יראת חטא אין בידו כלום. ופירש הרב מהר"ש יפה ז"ל, שעל ידי שיתעצל בלימודו ולפעמים יגלה פנים בתורה שלא כהלכה במזיד, ופעמים בשוגג בשכחת לימודו, יעויין שם.

הרי לך, דכשעוסק בתורה בלתי יראת ה', גורם שכחת תלמודו, וכן מבואר בדברי רש"י ז"ל ביומא דף עב (עמוד ב) זכה זיר, לא זכה זרה הימנה, ופירש רש"י דמשתכחת ממנו, יעויין שם.

וזה נראה לי כונת הכתוב במשלי סימן ד (פסוק יג) דכתיב 'החזק במוסר אל תרף, נצריה כי היא חייך', ...

נמצא, דעיקר ויסוד וראשית לתלמוד תורה צריך שיהיה ביראת ה'. וזה אי אפשר לבא לידי מידה זו, אף כי יהיה רב גובריה ורב חיליה לאורייתא, ורב מאד מחנהו אגב חורפיה, כי אם דוקא שישתדל בראשית כל בכורי לדעת מוסר השכל.

וזה פירש הרב מדרש שמואל ז"ל לקמן בפרק ה דף קפט עמוד ב, כונת הכתוב במשלי סימן ח 'שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו', דהכונה 'שמעו מוסר' בתחילה, ואחר כך 'וחכמו', שישתדלו להיות חכמים, 'ואל תפרעו' שלא תעשו הדבר למפרע, להסתכל

הי"ד, נלק"ד דהיינו טעמא שנקראת 'מסכת אבות', על פי מה שכתבו רש"י והראב"ע בסדר בראשית, בקרא ד'אבי יושב אהל ומקנה' (בראשית ד, כ), שפירשו דהטעם שנקרא 'אבי', יען הוא היה ראשון לרועי צאן ובקר ויושב אהלים, יעויין שם.

ואם כן, לכן נקראת 'אבות', כי היא ראשונה לכל המסכתות מב' צדדים, האחד מפני שבעלי השמועות הם היו תחילה לכושרים התנאים איתנים מוסדי עולם, משמעון הצדיק שלא הוזכר במשנה כי אם בזאת המסכתא, ואחריו כל ישרי לב שאר גדולי התנאים.

ומצד זה נקראת 'אבות'.

גם מצד הב' שרמז לנו בשם 'אבות', היותה ראשונה ללומדיה, כיון שהיא מיוסדת על אדני היראה והענוה ומוסרים ותוכחות ומידות טובות וישרות, שהוא ראשית הכל, דצריך שיהיה יראת קודמת לחכמתו, כי בעיקר חכמה ולימוד כל הש"ס צריך שיקדים קריאתו במסכתא זאת, הגם דהיא שנויה בסדר ישועות, מן הטעמים שכתבו המפרשים, עם כל זאת צריך שיקדים היראה לחכמה, כי עיקר ויסוד לחכמה שיתקיים בידו, וכדתנן במכ"י (אבות דרבי נתן יב, א) כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, וגם בשבת דף לא (עמוד א) אמרינן אמר ריש לקיש מאי דכתיב (ישעיה לג, ו) 'והיה אמונת עתך' וכו', 'אמונה' זהו סדר זרעים, 'עתך' סדר מועד, 'חוסן' סדר נשים, 'ישועות' סדר נזיקין, 'חכמה' סדר קדשים, 'דעת' סדר טהרות. ואפילו הכי, אי איכא 'יראת ה' היא

בתחלה, זהו תוכן דבריו, ועיין שם וש"י.

וגם אני עני רמזתי בכוונת הכתוב שם במשלי סימן א (פסוק כה) 'ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם', דידוע, עיין שם בזהר חדש דף ח על פסוק 'לי עצה' כי התורה בתחילת לימודו נקראת 'עצה', יעויין שם.

וזהו אומרו 'ותפרעו כל עצתי', והיינו שעשו למפרע העצת התורה ולימודה. ואם תאמר יהיה הענין שלא רצו להתחכם בתורה בתחילה, כי אם לשמוע תוכחות מוסר, לזה אמר 'ותוכחתי לאביתם'.

וכיון דמסכתא זאת היא כולה מליאה לה אמיר"ר רוח דעת ויראת ה', לכן צריך האדם ללומדה, ולהיות רגיל בה תדיר בתחילת לימודו, והוא ראשית כל.

ולכן נקראת 'אבות', בשם 'אב'. והוא על היות תחילה וראש לכל דבר שבקדושה, וכמו שפירשו רש"י והראב"ע ז"ל... ..

הט"ו, נלק"ד טעם כעיקר למה שנקראת 'מסכת אבות', כי הנה ידוע מה שאמרו רז"ל כי הרואה שיצרו מתגבר עליו לעשות עבירה, כשרואה דמות דיוקנו של אביו הוא ניצול מן העבירה, וכמעשה דיוסף הצדיק, וכמו שאמרו רז"ל דכשראה דמות יעקב ניצול מאשת פוטיפר.

ומאחר דלימוד תורה שיש בה מוסר ויראת ה', הוא סיבה גורמת להנצל מלעשות עבירה, והוא כופה ליצר הרע, על כן קראו למסכתא זאת 'אבות', להורות דכמו שיש תועלת

לבנים מאבותיהם ומהני להו ראיתם לבל יחטאו, כמו כן הויא היא בעצמה מסכתא הלזו לכל הקורא ושונה בה, שכולה מלאה תוכחות מוסר ומידות טובות, המלמד לאדם ומצילו מדרכי מיתה ומדריכו בדרכי חיים.

כי על פי זה אפשר להבין כונת מאמר רז"ל בפרק קמא דחגיגה דף ג, דאמרו שם אף הוא פתח ודרש דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים כו', למה נמשלו דברי תורה לדרבן, לומר לך מה דרבן זה מכויין את הפרה לתלמיה להביא חיים לעולם, אף דברי תורה מטלטלין ת"ל 'וכמסמרות', אי מה מסמר זה חסר ולא יתר אף דברי תורה חסרין ולא יתרין, ת"ל 'נטועים' כו', דהיכי סלקא דעתך לומר בדברי תורה שיהיו חסרין.

ונראה דעל פי האמור יבא על נכון, דעל ידי עסק התורה בדברי רבותינו ז"ל במדרשות, הוא סיבה ועיקר המביא לאדם ליראת ה'. וכמו שכתבו הרב תא"ל והרב 'דבש לפי'. ועל ידי זה הוא לומד בתורה לשמה, וזוכה לתורתו נעשית לו סם חיים ולא סם המות.

ומה גם דמצינו כמה טובות לעוסק בתורה לשמה, ומכללם הוא מה שאמרו בפרק חלק דף צט אמר"א כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה, שנאמר 'אז יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי'...

ומאחר שנתבאר כי עיקר לימוד מסכתא זאת מסכת אבות היא עיקר שמדריך לאדם מדרכי מיתה לדרכי חיים, על כן קראתי בשם הקונטריס הלזה 'דרכי חיים'...

בית אבות, פאלאג'י (הקדמה)

...

הטעם שקראו למסכתא זו 'אבות', עיין בדברי המפרשים.

ונ"ל דאפשר לומר, משום דאמרו רז"ל (בבא קמא ב, א) אבות מכלל דאיכא תולדות, כי לשון 'אבות' משמע שתוליד אתה תולדה, ועל כן נקרא 'אבות'.

ואמרו רז"ל, וכן פירש רש"י ז"ל, על פסוק (נח ו, ט) 'אלה תולדות נח נח איש צדיק', ללמדך דעיקר תולדותיהן של צדיקים מעשים טובים.

ולפי שהמסכתא זו כולה דברי חכמה ומוסר ויראה, שקבלו איש מפי איש, וכל אחד ואחד אמר דברי יראה והנהגה ישרה, כמו שאמרו (בבא קמא ל, א) האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין, רבא אמר מילי דאבות, כי כולה דברי יראה ומוסר ומדות וחסידות.

על כן למסכתא זו 'אבות', כי התולדה היוצר לנו מזה הם מעשים טובים, וזה עיקר תולדותיהן של צדיקים.

פרי חיים, זלאטשוב (ריש מסכת אבות)

אכתא לא עפכת

...

כב' הרה"ג יעקב יהושע שליט"א.

בגליון לערב פסח שחל בשבת קודש.

לעילוי נשמת מרת שרה יהודית ע"ה
ב"ר פינחס ז"ל
נלב"ע ג אייר תשס"ו לפ"ק

נחלתו נחלה בלי מצרים, כאשר נזכה בקרוב בימינו, בימי ניסן שעתידין ליגאל.

מה שהקשו כ על דברי הרמ"מ מרימנוב זצ"ל, לע"ד הוא פלוגתת התנאים בפסחים יג. ולרבי אלעזר בן יהודה איש ברתותא שאמר שמא יבא אליהו ויטהרם, ס"ל דבשנה כמו שנה זו אליהו יבא במהרה בימינו לבשרנו בשורות טובות ישועות ונחמות. וכבר אמרו שם בגמרא לא זזו משם עד שקבעו הלכה כרבי אלעזר בן יהודה איש ברתותא.

וכלל זה יהא בידנו כל מקום שנאמר בחז"ל "לא זזו משם" יש כאן כונה נסתרת.

ויש לרמז שהוא למה שאמר שמא יבוא אליהו ויטהרם, ואם כן אין תימה על דברי קדושים, שכל מגמתם להחיש הגאולה, ותומכים יסודם על דברי התנאים.

יזכינו השם יתב' ונאכל מן הפסחים והזבחים אשר יעלו על קיר מזבחך לרצון.

אסיים מפני עבודת הימים האלו אשר הקשר"ק מסוגל לטהר ולזכך הנפש. דוש"ת

יחזקאל פיינבוים

מ' בעהט
נישט רעדן ביים דאווענען

הארות והוספות יתקבלו בברכה, לזיכוי
הרבים **3690yb@gmail.com**